

DIE BUITELAND EN DIE AFRIKAANSE POËSIE —
ENKELE GEDAGTES

„Die fyngerkerfde elpebeen
trek in sy snoer
'n hele wêreld vas”.

In 1873 verskyn in „Het Volksblad” Pulvermacher se bekende gedig „Dopper Joris en sy seiltjie” waarin Joris, nadat hy al sy skatte vir sy nooi Spekie opgenoem het, sê: „Maar, tog makeer ek nog een ding:/Dit maak my, Spekie, siek van smart:/My wa is sonder buiteseiltjie!/Wil jy my seiltjie wees, my hart?” Ongeveer 700 jaar tevore het 'n Oud-Noorse verhaal ontstaan waarin die reus Thrymr die volgende woorde laat hoor: „Ek het 'n menigte skatte, ek het 'n menigte juwele,/ek dink ek kom slegs vir Freyja ('n godin) kort”. Plotseling staan, deur dieselfde emosie en dieselfde opweeg van sake, die Afrikaanse gedig nou binne 'n veel groter, 'n wêreldverband. Weliswaar het dié raakpunt toevallig ontstaan — en daar sal wel meer sulke gevalle wees — maar nou is daar in die Afrikaanse poësie ook baie verskillende verbande met die buiteland wat *bewustelik* deur die digters gelê is.

Reeds in ons „ouer”, voor-dertigerpoësie is dit geen vreemde verskynsel dat die buiteland op die een of ander manier 'n rol speel nie. Die volkslied „Die nonnetjie en die riddertjie” wat in September 1897 in „Ons Klyntji” verskyn het en vertel van 'n tragiese liefdesverhouding is 'n Afrikaanse variant van 'n lied wat ons ook o.a. in Middelnederlands ken. Luister maar: „,Ic stont op hoghe berghen,/Ic sach ter seewaert in:/Ic sach een skeepken driven,/daer waren drie ruiters in””; „Ek ging op hoë berge staan,/En kyk die seevaart in;/Ek sien 'n skippie aan seile gaan,/Daar was drie riddertjies in,/Ei, daar was drie riddertjies in”. Verwerkings van Engelse en Duitse gedigte het ook nie uitgebly nie. So het Robert Burns se „Tam o' Shanter” by F. W. Reitz „Klaas Geswind en sy perd” geword en is Eugène Marais se „Die visser” 'n verwerking van 'n gedig van Goethe.

Op 'n ander manier weer het Celliers 'n brug geslaan tussen die Afrikaanse poësie en die buiteland. Met wisselende sukses het hy vir die ritmiese patroon van „Die vlakte” gesteun op „The cloud” van Shelley en vir dié van „Die ossewa” op Gezelle se „Twee horsen”. Maar ook tematies het ons ouer digters uit die buiteland geput of daar aanleiding tot die skyf van gedigte gevind. Die subtitel by Marais se „Is daar nog trane?” lui bv. „In 'n Belgiese hospitaal vir ongeneeslike kinders”, Leipoldt verbeeld „. . . die oerwoud van Borneo,/Waar die takke druij met mos” en A. D. Keet weer gee 'n beeld van Amsterdam in die nag: „Dis liggies hier en liggies daar/In lange rye aanmekaar/Wat flikker in die gragte”.

Kyk 'n mens vervolgens na die „jonger” poësie, dan wil dit lyk of die „buitelandse” element toenemend 'n plek vind en ook op meer gevarieerde wyse. Die opvallendste faset van laasgenoemde is miskien die feit dat enkele persone wat nie van Afrikaanse afkoms is nie Afrikaans as poësietaal kies. Peter Blum wat in Triëst uit Duits-Joodse ouers ge-

bore is en met sy bundels *Van Steenbok tot Poolsee* (1955) en *Enklaves van die lig* (1958) die Afrikaanse poësie op verskillende wyses verruim het, sluit in hierdie opsig aan by die Jodin Olga Kirsch van wie heel onlangs weer 'n werk verskyn het (*Negentien gedigte*).

Enkele bundels Afrikaanse gedigte het ook die afgelope klompie jare in die buiteland ontstaan, o.a. *Tristia* (1962) van Van Wyk Louw en *Onderdak* (1968) van Elisabeth Eybers. Meermale klink die vreemdheid dan ook deur. In „Wegwysers” (*Onderdak*) gaan dit bv. deels oor soeke na fisiese en geestelike rus in 'n vreemde land: „Noudat my rondswalk tog 'n ruspunt vind/hys hul jou stadsnaam soos 'n vlag en stal/— *komiek in kilometers* — die getal/versperrings wat ons bind”. Soms word uit die vreemde egter ook die eie volk (in liefde) gestriem: „Heer, gee my die krag dat ek met loog,/met bytsoda die sonde: verwatenheid,/kan beskrywe (mysélf eerste: wees my genadig:/ek, vol sonde en so verwate)” („Nuusberigte: 1956” — *Tristia*).

In die verbygaan noem ek die feit dat ook van die jonger digters vertalings en verwerkings lewer, baie maal van besondere skoonheid. Hier dink 'n mens o.a. aan Uys Krige, Eybers en Blum.

Die Afrikaanse digter wat op die mees besondere wyse buitelandse stof ontgin het, is waarskynlik D. J. Opperman en wel in sy bundels *Engel uit die klip* (1950) en *Blom en baaierd* (1956). In eg. vind ons die „Brandaan”-siklus en in lg. die „Kroniek van Kristien” in beide waarvan Opperman grepe uit Middelnederlandse epiese gedigte maak en die ou gegewe dan met nuwe implikasie laai. So het die Middeleeuse Brandane en sy geselskap met hulle skip op 'n plek gekom

Daer (waar) twater (die water) was so dinne (dun)
Dat si (hulle) onder hoerden (gehoor het) inne
Clocken luden (lui) ende clinghen
Ende oec (en ook) papen (priesters) zinghen;
Si hoerden paerden neyen (runnik) . . .

Hulle gooi die anker uit en dié haak vas. In „Séance” verafrikaans Opperman hierdie basiese gegewe, maar meer nog: die letterlike insident word o.a. beeld van die verstregel-raak met, die vashaak aan die verlede as die Syn deurpeil word:

. . . dan breek daar tot ons deur uit enkel vame
die geluide van 'n ondersese stad,
wat ons nie sien, maar weet dis waar: ons hoor
'n slaafklok lui en Burgers loop en praat,
perde runnik, 'n klein Maleierkoor
teem êrens, en 'n kokkewiet fluit-lok 'n maat.
En sy wat helder sien, is ons skietlood
wat in die dieptes van die Syn wegsak,
maar peilend in die waters van die dood
raak ons aan die deurstraalde stad gehaak . . .

In aansluiting by die enkele opmerking vroeër oor *Onderdak* wil ek ten slotte kortliks aantoon wat ons jongste poësie (gerieflikheidshalwe dié vanaf 1968) opgelewer het t.o.v. die ontginning van buitelandse gegewens.

As 'n mens na die onderwerp-aspek kyk, merk jy 'n groot verskeidenheid. Daar word plekke, persone, tydperke, insidente en voorwerpe uitgebeeld. Dit blyk al bloot uit die volgende gedigtitels: „Ruimtesentrum, Houston” (Opperman: *Edms Bpk*), „Dzouadzi” (Ina Rousseau: *Taxa*), „Vlaamse hoewe” (Ernst van Heerden: *Teenstrydige liedere*), „Ou Jerusalem” (Kirsch: *Negentien gedigte*), „Kaartverkoopster, Florence” (S. J. Pretorius: *Argekrobaat*), „Emily Dickinson” (Sheila Cussons: *Plektrum*), „Hitler hou kajuitraad met homself” (George Louw: *Opstand verby*), „21 Augustus 1968” (Phil du Plessis: *Geskryfte om 'n houtgesig*), „Japanse skildery op sy” (Cussons). Baie selde gaan dit egter om die blote uitbeelding van een of ander faset van die buiteland. Op verskillende wyses verwerk die digters hulle gegewe meestal so dat 'n dieper, meer universele waarheid daaruit te voorskyn tree.

In „Ruimtesentrum, Houston” is die gegewe „die groot fees van Apollo II”. Nou vind ons egter nie bloot 'n uitbeelding van hierdie fees nie, maar ook wrang-ironiese kommentaar op die optrede van die feesgangers. Lg. word veral bewerkstellig deurdat die mees absurde, dwase faset gestel word direk naas die triomfantlike woorde van Armstrong, waardeur die mense se handeling in perspektief geplaas word en 'n skrilte wanverhouding tussen wat is en wat behoort te wees tot stand kom: „Dit het die mense rondom die swembad mal gemaak/en 'n hele paar is in die water gestamp./Toe het die gees vlam gevat/en een ná die ander het ingesping./Een klein tree vir die mens,/een groot sprong vir die mensdom”.

In „Dzouadzi” word twee fasette van dieselfde streek — die moontlikhede en die gevare daarvan — weliswaar teenoor mekaar gestel, maar ook is dit 'n gedig oor die drome en visie van mense, waarvan die sin bevraagteken word in die lig van die siekte, dood en verwoesting wat oral op dié plek skuil. Uiteindelik word die gegewe dan beeld van konflik tussen idealisme en sinisme: „Waarom ooptes in die ruigtes brand/vir die koffieplantasies van ons drome,/die maroelabos vervang deur mango-bome/en maniok, patats en sisal plant//. . ./as malaria in ons bloedstrome woon,/haakwurms deur ons vel-lae boor,/slange wegkruip in die bamboeshalms . . .?”

Die kaartverkoopster van Florence probeer met haar verlate „Cartolini . . . Cartolini . . .” kaartje verkoop. In armoedige klere staan sy in die reën voor die bronsdeur van die beeldhouer Ghiberti. Sy vind egter geen aanklank by die mense wie se situasie so anders is nie: „waar hulle almal huis toe jaag,/bande klewend aan die teer,/almal na 'n helder plek:/huise, tafels, blink gedek”. Hierby bly dit egter nie. Op subtiële wyse word sy beeld van die deur-God-onverhoorde mens, en die ander van dié wat deur God in sy „Paradys” plek gegun word, aan wie geluk geskenk word. Dit alles deur die enkele woord „onverhoord” waardeur 'n God-mens-verhouding geïmpliseer word en deur die feit dat die deur waarvoor sy staan en roep die naam „Paradys se Poort”

dra: „Sê my tog, o Hemelheer,/waarom moet party, verlate,/staan langs
leë reënnaat strate,/hopend steeds, maar onverhoord/met hul magtelose
woord/voor die „Paradys se Poort”?”

Die kwatryn „Emily Dickinson” beeld die paradoksale in die lewe van hierdie digteres uit. Die eensaamheid, al wou haar hart dit nie altyd glo nie, het die gevoel brandend gehou, terwyl juis in die saamwees met die geliefde doodsheid sou intree. Hierdie strakheid en apartheid in die saamwees t.s.v. aantreklikheid selfs word pragtig verbeeld in die laaste reël waardeur die kwatryn ook mooi afgerond word: „Veel beter is voel en verlang en apart . . . /— miskien het sy soms so moes praat met haar hart —/as dat ek en hy al hoe stiller verstrak,/twee blommetjiesborde op ’n breekgoed-rak”. Wat die onderwerp-kant betref laastens iets oor Ernst van Heerden se „Somerblomme” wat net soos „21 Augustus 1968” handel oor die gebeure in Tsjeggo-Slowakye in daardie tyd. In die eerste strofe lees ons van ’n Rus wat verleërig anemone uit ’n kind se hand neem. Mettertyd blyk dit dat sy verleentheid, deels in elk geval, spruit uit sy aanvoeling dat die *natuurlike* blomme so skril kontrasteer met die *teennatuurlike* situasie wat deur hulle geskep is. En nou word die teennatuurlike toestand juis met blombeelde daargestel waardeur dit nog skerper reliëf verkry teen die agtergrond van die titel en die eerste strofe met hulle „natuurlikheid”: „Rookspore trek heidevlaggies/om die Goeie Koning,/bloed blom weelderig/oor keisteenvoë . . .” Waar bloed en rook nou blom, is die hervormingsgees van ’n Johannes Hus „uitgebloeï”, maar dan „voorlopig”, en so word die moontlikheid tot verandering in die gedig opgehou.

Maar ook op ander maniere is in ons jongste poësie verbande met die buiteland gelê, op twee waarvan ek kortliks wil wys. Die eerste is om ’n gedeelte uit ’n ander literêre werk as gedigtitel of as motto by ’n gedig of bundel te gebruik. So word daardie werk ’n agtergrond waarteen die nuwe werk gelees word sodat meermale ’n nuwe dimensie daaraan verleen of bepaalde fasette daarvan beklemtoon word. In „Het viel een hemels dauwe” (W. E. G. Louw: *Naggiesprek*) word ’n strak, byna doodse kamer uitgebeeld, maar dan is daar sprake van ’n wonder: „Uit rots het eens by Meriba/soet water uitgestort;/is dit ’n wonder dan dat in dié kluis/hemelse dou gevind kan word?” Lewe dus binne die doodse, lewe wat beide as aards en geestelik opgevat kan word, want die titel roep ’n Middelnederlandse wêreldlike liefdeslied op („Het viel een hemels douwe/Voor mijns lief vensterkijn ”), maar ook die geestelike variant daarvan met sy verwysing na Christus se geboorte is by implikasie teenwoordig („Het viel een hemels douwe/Al in een maechdekijn”). Dieselfde werkwyse volg S. J. Pretorius as hy met die titel „To his coy mistress” die gedig met dieselfde titel van die sewentiende-eeuse digter Marvell in gedagte roep. Opperman weer vat die tema van die hele *Edms Bpk* saam met sy Nederlandse bundelmotto oor die voortleef in ander vorme: „Mij lust t’ ontvouwen/hoe de vormen aller dingen/In nieuwe lichamen verkeerden”.

In ten minste een gedig egter word weer op *indirekte* wyse so 'n ander werk opgeroep, deur die toon en strekking. By die lees van „Niets van uw dienst?” van Eybers dink 'n mens onwillekeurig aan „The sunne rising” van John Donne. Wesentlik vind ons in die twee gedigte dieselfde houding: dat die son in die oggend as onnodig, onwelkom beskou word omdat geluk op 'n ander wyse gevind is. So word Donne se gedig as „bewys” opgeroep dat sulke gevoelens nie eenmalig is nie.

Uit hierdie oorsig blyk dit dat, soos in Rousseau se „Geografie”, die Afrikaanse poësie algaande 'n ganse wêreld betrek: „Gedeeltes van sy aardoppervlakte is nog ongeprik,/Soos Tierra del Fuego en Antarktika —//Andere, weer, lyk soos 'n speldekussing:/Israel, Suidoos-Asië en Afrika”.